

Інна Гриценюк,

Старший науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри

Інституту професійно-технічної освіти НАПН України,

кандидат педагогічних наук, доцент, м. Київ.

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ТАЛАНТУ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджується проєктна діяльність як засіб розвитку підприємницького таланту учнівської молоді. Доведено доцільність впровадження проєктної технології у навчально-виховний процес закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Особливу увагу звернено на аналіз ризиків, що супроводжують підприємництво, шляхи їх уникнення. Досліджено такий аспект розвитку підприємницького таланту, як правова грамотність підприємців і тенденції впливу складників підприємницького середовища на розвиток малого бізнесу.

Ключові слова: *проєктна діяльність, проєктна технологія, майбутні кваліфіковані кадри, підприємницький талант, заклади професійної (професійно-технічної) освіти.*

Постановка проблеми. Рівень розвитку підприємництва є важливим показником ефективності проведених у країні економічних реформ. Незважаючи на те, що в Україні нині є значні передумови (природні, матеріальні, трудові та інші ресурси) для здійснення підприємницької діяльності, остання розвивається нерівномірно, низькими в порівнянні з розвиненими країнами темпами. Підприємницька активність переважно сконцентрована в великих містах, таких, як Київ, Львів, Івано-Франківськ і навколо них.

Це пояснюється відсутністю ефективної державної політики, що сприяє розвитку підприємницької ініціативи. Більшість заходів, спрямованих на формування умов функціонування підприємців, здійснюється лише в

окремих сферах підприємницької діяльності. У таких заходах відсутні комплексність і цілісність, вони не мають спільної мети, а тому не роблять позитивного впливу на розвиток підприємництва. Крім того, самі господарюючі суб'єкти займають пасивну позицію очікування допомоги від держави і не роблять активних дій для створення сприятливих умов свого існування і розвитку. Сформоване в країні зовнішнє підприємницьке середовище не дозволяє розвиватися підприємницькій діяльності, особливо в сфері інновацій, а також в секторі малого та середнього підприємництва. Існують проблеми, що вимагають конкретних рішень, серед яких: недосконалість законодавства, що регулює підприємницьку діяльність; відсутність механізмів захисту прав підприємців; наявність високих адміністративних бар'єрів тощо.

Одним з найважливіших завдань сучасної професійної (професійно-технічної) освіти є сприяння особистісному самовизначенню молоді в житті. Сучасні соціально-економічні умови висувають до випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти нові вимоги. Учнівська молодь має вміти вибирати сферу своєї професійної трудової діяльності, бути морально і практично готовими до побудови власної професійної кар'єри, до підприємницької діяльності, до розуміння необхідності постійної професійної самоосвіти та самовдосконалення, вміти самостійно займатися пошуком роботи і професійно просувати себе на ринку праці. Всі ці тенденції сучасного розвитку суспільства потрібно враховувати при підготовці учнівської молоді до самостійного життя після закінчення закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Важливу роль в життєвому та професійному самовизначенні учнівської молоді відіграє освітня інтеграція при вивченні видів професійної (підприємницької) діяльності під час занять, але найбільш повні відомості про основи малого бізнесу і підприємництво учні набувають в процесі професійно-практичної підготовки. Як показує практика, в підготовці учнівської молоді до професійного самовизначення, в основному, застосовуються методики,

орієнтовані на проведення інформаційно-просвітницької діяльності, використання репродуктивних методів або, в кращому випадку, проведення діагностики індивідуальних інтересів і можливостей учнів. Технології активного навчання, до яких відноситься і метод проєктів, використовуються набагато рідше, хоча мають більш високий рівень ефективності. У професійній освіті зараз активно і успішно використовується проєктна діяльність для формування підприємницької культури, компетентності учнівської молоді, але для підготовки учнів до професійного самовизначення метод навчального проєкту нині використовується педагогами ще в недостатній мірі, хоча є ефективним засобом формування проєктного мислення і активної життєвої позиції.

Аналіз досліджень і публікацій. Напрями та проблеми підприємництва розкрито в низці праць як вітчизняних учених-економістів, зокрема, Б. Андрушківа, Л. Васильєвої, З. Варналія, Ю. Губені, А. Кисельова, В. Колота, І. Костирка, В. Липчука, М. Маліка, С. Мочерного, Л. Мусіяки, С. Покропивного, В. Сизоненка, О. Шпикуляк, так і зарубіжних – Р. Кантільйона, П. Друкера, А. Сміта, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сея, А. Маршалла, Д. Шумпетера та ін. При вивченні феномена інноваційного політично активного підприємництва доцільно спиратися на думку і на дослідження П. Сабатьєра, Р.Г. Холкома, К. Доудінга, К. Хея і Д. Річардса. З огляду на новітні зміни в економіці України, виникає потреба поглибленого дослідження підприємницького таланту та його впливу на систему ринкових взаємовідносин.

Проєктна діяльність учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти досліджувалася науковцями Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України, а саме: В. М. Аніщенко, М. В. Артюшина, Т. М. Герлянд, Н. В. Кулалаєва, М. М. Шимановський, Т. М. Пятничук та ін.

В ході аналізу проблеми використання проєктної діяльності для підготовки учнівської молоді до життєвого і професійного самовизначення було з'ясовано, що: питання вибору професії при виконанні учнями творчих

проектів на уроках спецтехнології розглядаються тільки в контексті змісту діяльності конкретної професії, що явно недостатньо для усвідомленого вибору професії підприємця; розробка учнями особистих життєвих планів, передбачених завданнями професійної освіти, носить, як правило, констатуючий характер і не передбачає під час навчання в ЗП(ПТ)О проведення довготривалої роботи з уточнення професійних намірів учнів з використанням активних методів навчання; в науково-методичній літературі мало розроблені методики використання проектного навчання для підготовки учнівської молоді до життєвого і професійного самовизначення в умовах професійно-практичної підготовки учнів.

Таким чином, використання проектної діяльності як засобу розвитку підприємницького таланту учнівської молоді вимагає подальшого дослідження, на що вказує ряд протиріч між:

- необхідністю підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення, розвитку підприємницького таланту, до сприяння підприємницької діяльності як суб'єктів майбутньої професійної діяльності у відповідності до вимог нормативних документів й існуючих в професійній освіті спеціальних педагогічних методик, які дозволяють ефективно вирішувати це завдання під час навчання;

- необхідністю здійснення індивідуального психолого-педагогічного супроводу життєвого і професійного самовизначення, розвитку підприємницького таланту учнівської молоді й інноваційною системою організації проектної діяльності учнів під час професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки;

- наявністю добре відпрацьованої і широко використовуваної в підготовці учнівської молоді методики проектування, активним використанням в соціумі технологій соціального і гуманітарного проектування, що дозволяють усвідомлено здійснювати життєве і професійне самовизначення, розвиток підприємницького таланту, сприяють вибору підприємницької діяльності та відсутністю практичної можливості в

учнівській молоді оволодіти даними виробничими і проєктними технологіями в освітньому процесі.

Малий бізнес є найактуальнішою темою нинішніх підприємців, як юридичних осіб, так і індивідуальних суб'єктів без утворення юридичної особи. Це цілком зрозуміло, тому що малий бізнес у всіх областях діяльності може забезпечити більш швидкий підйом економіки країни, підвищити зайнятість населення і реально сприяє оперативному виходу з економічної кризи. Нині підприємець є центральною постаттю у бізнесі. Професія підприємця вимагає особливих якостей від людини, а саме: почуття ризику; лідерства і вміння об'єднати людей для досягнення мети; наполегливості та гнучкості; здатності до точного розрахунку; міцного здоров'я.

Щоб розібратися в тому, що ж таке підприємницький талант, слід звернутися до поняття «підприємництво». Підприємництво, підприємницька діяльність – економічна діяльність, спрямована на систематичне отримання прибутку від виробництва та / або продажу товарів, надання послуг. Для цієї мети використовується майно, нематеріальні активи, праця як самого підприємця, так і залучені зі сторони. Немає гарантій, що витрачені кошти окупляться, що вироблене буде продано з прибутком. З цим пов'язаний ризик втрат всього або частини майна. **Підприємницький талант** – це здебільшого хист, помножений на наполегливу працю і достатні знання.

Підприємець є ключовою постаттю ринкової економіки. Він несе повну відповідальність за результати своєї діяльності, його чекає крах або успіх. Діяльність підприємця спрямована на отримання максимального прибутку, який дорівнює різниці між виторгом і витратами. Тому підприємець заінтересований продавати свою продукцію за максимально високими цінами, а ресурси на ринку придбати за найнижчими цінами, зокрема платити робітникам за працю мінімальну платню. Тому постать підприємця нерідко сприймається громадськістю негативно. У своїй діяльності підприємець має враховувати потреби суспільства. Саме підприємець повинен правильно визначити, які товари і послуги потрібні покупцям. Він покликаний

виконувати певну суспільну функцію – зберігати і примножувати власність через задоволення потреб споживача.

Соціально-економічні умови диктують необхідність внесення в життя нових вимог - розвиток якостей ділової людини. Підприємницькі здібності – це найбільш складна для сприйняття і, як наслідок, найменш проаналізована частина ресурсів людини, це спеціальні здібності, що визначають можливості людини успішно займатися підприємницькою діяльністю. Підприємницькі здібності, а особливо підприємницький талант можна вважати особливим видом людського капіталу представленого діяльністю з координації і комбінування всіх основних факторів виробництва. У підприємця має поєднуватися велика кількість загальних і спеціальних здібностей. Він має бути енергійним, рішучим, кмітливим, ініціативним, господарським, гнучким, відрізнятися швидкістю розуму, мати самостійне нестандартне (креативне) мислення тощо.

Підприємницькі здібності, які потрібно розвивати під час проєктної діяльності в учнівській молоді: ініціативу із з'єднання різних ресурсів для виробництва будь-якого товару або послуги; прийняття неординарних рішень з управління виробництвом; використання інновацій, шляхом вдосконалення виробництва або радикальних змін виробничих процесів для виробництва нової продукції; прийняття відповідальності за всі економічні ризики, пов'язані зі змінами виробництва.

Якщо учень ЗП(ПТ)О володіє підприємницькими здібностями, підприємницьким талантом це дозволяє йому знаходити і використовувати найкраще поєднання ресурсів в процесі виробництва, створювати і застосовувати новації, йти на певний ризик, необхідний для виконання наміченої мети. Крім цього успіх підприємця визначається такими характеристиками особистості, як вмотивованість, спрямованість, увагу, пам'ять, мислення, мова. Творчі та підприємницькі здібності, підприємницький талант необхідні для потенційного підприємця – розуміння себе та інших, лідерські якості, вміння вирішувати конфлікти, управляти стресовими ситуаціями, діяти в умовах

невизначеності, працювати в команді й проєкті, винагороджувати і мотивувати зусилля працівників, створювати організаційні структури і такі групи якостей, як професійно-ділові, адміністративно-організаторські, соціально-психологічні і моральні. Підприємницький талант – це здібності особливого роду.

Психологічний портрет підприємців вказує на їх відмінні від інших особистостей риси: самостійність, відповідальність, ризик, ініціативність і схильність до новаторства. Такі та інші професійно-значущі якості підприємця потрібно розвивати під час проєктної діяльності на заняттях в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Так авторами В. М. Аніщенко, М. В. Артюшина, Т. М. Герлянд, Н. В. Кулалаєва, М. М. Шимановський, Т. М. Пятничук (2018 р.) було розроблено тренінг-курс «Проєктна діяльність учнів професійно-технічних навчальних закладів», призначенням якого є підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до проєктної діяльності у професійному навчанні. Тренінгова форма навчання найбільшою мірою відповідає вимогам навчання на сучасному етапі розвитку професійної педагогіки. Тренінг-курс розрахований на 48 аудиторних годин і включає теми, вивчення яких забезпечує формування готовності учнів до інноваційної діяльності, до реалізації проєктних технологій у професійному навчанні. «Запропоновано тренінги «Знайомство з навчальним проєктом», «Як визначити проблему проєкту та шляхи її розв'язання?», «Як планувати життєвий цикл проєкту?», «Як здійснювати роботу над проєктом?», «Як презентувати проєкт?» та «Як оцінити результати проєкту?» [2, с.1-7].

Отже, практична підготовка учнівської молоді ЗП(ПТ)О до життєвого і професійного самовизначення, розвитку підприємницького таланту, сприяння підприємництву засобами проєктної діяльності під час освітнього процесу буде ефективною, якщо:

а) учні вивчатимуть різні види проєктування і будуть включені в різноманітну за характером і функцій проєктну діяльність;

б) буде використовуватися особлива форма проєктів соціально-гуманітарної спрямованості, що дозволяють визначити і уточнити професійні наміри учнів;

в) проєктна діяльність учнів буде ґрунтуватися на знанні індивідуальних психофізіологічних особливостей і усвідомленні власних пізнавальних інтересів;

г) розробка і реалізація учнівських проєктів буде здійснюватися під час інтеграції урочної та позаурочної освітньої діяльності, додаткової освіти та соціально-орієнтованої діяльності.

Проєктне навчання – це вид розвиваючого навчання, що представляє собою цілісну дидактичну систему, що ґрунтується на основних психофізіологічних і когнітивних закономірностях розвитку особистості та орієнтовану на самостійне вирішення соціально і (або) особистісно значущої проблеми.

При розробці методики організації проєктної діяльності учнівської молоді ЗП(ПТ)О ми враховували, що процес проєктування професійної діяльності передбачає кілька етапів:

- збір і систематизацію інформації (про себе і свої домагання в професійній діяльності, про зміст професійної діяльності в обраній професії підприємця, про ринок праці і прогнози його розвитку, про систему професійної освіти).

- побудова особового життєвого плану (визначення пріоритетних особистих і професійних цілей, вироблення шляхів їх досягнення, розробка особистого життєвого плану, його реалізація і можлива корекція за час навчання в ЗП(ПТ)О).

- проєктування професійної діяльності (розробка індивідуального проєкту з визначення професійних намірів, його презентація та реалізація, корекція професійних намірів у відповідності до результатів проєктної діяльності).

- реалізація плану побудови професійної діяльності на практиці (знайомство з змістом професійної діяльності під час виконання професійних проб і навчально-виробничої практики, трудова діяльність).

У даній методиці основна увага приділяється формуванню та розвитку проєктних умінь, тому в змісті навчальних програм передбачені не тільки теми, пов'язані з професійною освітою, а й заняття, присвячені вивчення технології соціального і гуманітарного проєктування. Вивчення даних проєктних технологій передбачено як в теоретичному плані, так під час виконання навчальних завдань в проблемному і пошуковому режимі (рішення ситуативних завдань, евристичні

завдання, рольові ігри, проєктні семінари, написання есе, рефлексія, мозковий штурм тощо). Оскільки на заняттях спецтехнології учні вже оволоділи основними елементами проєктування, то цей досвід слід враховувати в процесі виконання проєктів з уточнення професійних намірів учнівської молоді та розвитку підприємницького таланту, що сприятиме підприємницькій діяльності.

До важливих для психологічного портрета підприємця якостей відносяться:

-компетентність, комбінаторний дар, розвинена уява, реальна фантазія, розвинена інтуїція, перспективне мислення;

-талант координатора зусиль співробітників, здатність і готовність до спілкування з іншими людьми і в той же час уміння йти проти течії;

-схильність до ризику, прагнення боротися і перемагати, потреба в самоактуалізації і суспільному визнанні, переважання мотиву досягнення над мотивом уникнення невдачі.

Основні якості успіху підприємця визначаються підприємливістю, саме організованістю, особистісними якостями, ефективністю керівництва бізнесом. Підприємницькі здібності (підприємництво) можна визначити як економічний ресурс, до складу якого включають підприємців, підприємницьку інфраструктуру, а також підприємницьку етику і культуру. До підприємців відносяться, перш за все, власники компаній, менеджери, а також організатори бізнесу, що поєднують в одній особі власників і керуючих. Використовується також термін «підприємницький потенціал», що можна охарактеризувати як можливості по реалізації підприємницьких здібностей. Унікальність значення підприємництва полягає в тому, що саме завдяки йому приходять у взаємодію інші економічні ресурси – праця, капітал, земля, знання. Ініціатива, ризик і вміння підприємців, помножені на ринковий механізм, дозволяють з максимальною ефективністю використовувати всі інші економічні ресурси, стимулювати економічне зростання. Як показує досвід багатьох країн з розвинутою ринковою економікою, їх економічні досягнення, в тому числі темпи економічного зростання, інвестиції, нововведення, безпосередньо залежать від реалізації підприємницького потенціалу, підприємницького таланту.

Підприємницький талант - не поновлюваний ресурс, пов'язаний з особистістю конкретної людини. Короткостроковий прибуток підприємства, як правило, є результатом підприємницького таланту і чуття, а також везіння. Забезпечити отримання прибутку в довгостроковій перспективі можна тільки за рахунок організації ефективного менеджменту, відсутність якого, на думку багатьох фахівців, стримує розвиток українських підприємств малого і середнього бізнесу.

Здійснення ринкового обміну також передбачає витрати землі, праці, капіталу і підприємницького таланту. Використання ринкового механізму як механізму координації економічних зав'язків обходиться суспільству не безкоштовно. Перед усіма виробниками стоїть питання про призначення цін на товари і послуги. Політика фірм у питанні ціноутворення активно впливає на обсяг продажів і величину одержуваного прибутку. Проведення ефективної політики ціноутворення неможливо без маркетингових досліджень, що вимагає певних витрат. Крім того, при підготовці і укладенні угод були здійснені витрати по веденню переговорів, укладання контрактів, захисту прав власності тощо.

Підприємець - це людина, яка володіє фінансовими та іншими ресурсами, підприємницьким талантом, ідеями для організації бізнесу і здатний взяти на себе відповідальність за ризик, пов'язаний з організацією нового підприємства, розробкою нової ідеї, продукції або виду послуги. Історично склалися два узагальнені трактування прибутку: прибуток як дохід власника специфічного чинника - підприємницького таланту - і прибуток як якась залишкова величина, що залишається після поставлення кожному фактору свого доходу.

Однак між прибутком і іншими видами доходів є істотна різниця: не існує граничної продуктивності підприємця; підприємницька прибуток - це тимчасове і унікальне за розміром в кожному конкретному випадку явище, яке залежить від прибутків інших підприємців, до того ж підприємницький талант ні в якій мірі не є ні нескінченно діленим, ні однорідним товаром.

Стратегії повного оновлення відносяться до високоризикованих заходів, і їх реалізація часто закінчується невдачею. Багато з потерпілих невдачу підприємств

занадто довго чекали початку повного оновлення. Інші виявили як брак грошей, так і підприємницького таланту, необхідних для конкурування в повільно зростаючій галузі, яка характеризується лютою боротьбою за ринкову частку. Займають кращі позиції конкуренти просто виявилися занадто сильними для того, щоб програти довгострокове лобове протистояння. Навіть ті компанії, реалізація стратегій поновлення яких закінчилася успіхом, пройшли через серію спроб перебудови і управлінських змін до того, як досягли довгострокової конкурентоспроможності, прибутковості і остаточно відновилися.

Формування прошарку підприємницьких кадрів дозволяють створити портрет сучасного підприємця, визначити специфіку його соціального самопочуття. В оцінці соціального портрета підприємця виділяються такі якості: ризикованість і соціальна сміливість; орієнтація тільки на досягнення успіху; комунікативність, вміння слухати і впливати; порядність; компетентність; інноваційне мислення; професіоналізм; відповідальність; організаторські здібності; високий рівень самоконтролю; готовність діяти в нестандартних ситуаціях; критичний підхід до оцінки результатів і способів їх досягнення. З огляду на велике значення тих психологічних характеристик, які виділяють з маси людей майбутнього підприємця, слід враховувати відмінності між менеджером і підприємцем.

Різноманітність типів підприємництва, особливості самої діяльності, новизна для українських умов визначають сукупність вимог, які повинні витримуватися при навчанні підприємців: комплексність знань в області ринкової економіки; основи знань і професійних навичок з дисциплін, що відносяться до основної сфери діяльності (технологія, організація виробництва та ін.); вміння підбирати і управляти персоналом; основи правових знань; формування і розвиток особистісних якостей, необхідних для самостійної діяльності в умовах ринкової економіки. Спільними зусиллями державних органів, громадськості самих підприємців повинні бути активізовані зусилля по формуванню нової підприємницької культури, утвердженню правил і норм підприємницької етики.

Висновки. Таким чином, проєктна діяльність для розвитку підприємницького таланту учнівської молоді може бути ефективним засобом в освітньому процесі щодо здійснення життєвого і професійного самовизначення учнів. Для досягнення вищезазначеної мети необхідна розробка моделі і практична реалізація спеціальної методики організації проєктної діяльності учнів, що передбачає інтеграцію урочної і позаурочної пізнавальної діяльності, додаткової освіти, соціально-орієнтованої діяльності. Значиму роль в даному процесі відіграє виховна діяльність та індивідуальний психолого-педагогічний супровід учнівської молоді, а також реалізація системного підходу в управлінні освітнім процесом, спрямованим на вирішення цього завдання.

Список використаних джерел:

1. Гриценко І.А. Проєктна діяльність як засіб розвитку підприємницької компетентності майбутніх кваліфікованих кадрів. *Вища школа*. 2019. № 3 (176). С. 45–53.
2. Проєктна діяльність учнів професійно-технічних навчальних закладів: тренінг-курс: навч. посібник / [В. М. Аніщенко, М. В. Артюшина, Т. М. Герлянд, Н. В. Кулалаєва, М. М. Шимановський та ін.] ; за заг. ред. Н. В. Кулалаєвої. – Житомир: «Полісся», 2018. – 180 с.

Inna Hrytsenok. DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL TALENT OF FUTURE QUALIFIED STAFF IN THE PROJECT ACTIVITY PROCESS

The project investigates project activity as a means of developing entrepreneurial talent of student youth. The expediency of introduction of project technology in the educational process of institutions of vocational (vocational-technical) education has been proved. Particular attention is paid to the analysis of risks that accompany entrepreneurship, ways to avoid them. This aspect of entrepreneurial talent development, as well as legal literacy of entrepreneurs and tendencies of influence of constituents of entrepreneurial environment on the development of small business, are investigated.

Keywords: project activity, project technology, future qualified personnel, entrepreneurial talent, institutions of professional (vocational-technical) education.